

Muhi Sándor

ÉPÍTÉSZET SZATMÁRON

Bevezető

Ahányszor Szatmárról írok, minden alkalommal ott motoszkálnak bennem Páskándi Géza *Városom emléke* című versének sorai:

„Ez hát a város, stílussteremtő stílustalanság
Lapos, de rangos alföldi porból hordta a hantját.
Temetőjében nyögtek a gótok: barokk a kriptá,
S csak Bidermeier mosolyog,
Tudva, hogy mi a titka.

Céhes legények nyeltek pofont, szót s majszoltak kolbászt.
Latin társaság civisek ellen hegyezett plajbászt.
Szűrösök csíptek farba s becsíptek nyakalva óbort,
B Tiszteletes jött, templomba mentek: tisztulni jó volt.”

Mitől olyan kifejező, mitől jellemző ez a vers-részlet? Attól, hogy kegyetlenül őszinte és mégis sugárzik belőle a megértés és a szeretet. Páskándi is pontosan tudta, hogy az „alföldi por” bármilyen rangos, stílust teremthet ugyan, de építészete, kinézete stílustalan marad.

Meghatározható Szatmárnémeti az épületei, a városkép alapján? Aligha, hiszen ezeréves település, de legrégebbi épületei alig több, mint kétszáz évesek.

Ez a felismerés győzött meg engem arról a kilencvenes évek elején, hogy Szatmárnémeti arculatát elsősorban ne az épületein, hanem az itt élő, innen származó személyiségeken keresztül mutassam be. Így született a *Szatmári arcképek* sorozatom, amely több mint 200 személyiség portréját tartalmazza.

Szatmár építészeti stílusairól az utóbbi években készítettem egy kisebb összeállítást abból a megfontolásból, hogy eloszlassak néhány, elsősorban a sajtóban és különböző helyi kiadványokban megjelenő téves megállapítást, tévhitet. Tanulmányomat 2005-ben és 2006-ban az Informația Zilei és Szatmári Magyar Hírlap hetente megjelenő mellékleteiben¹ közöltem folytatásokban.

¹ Az *Informația de Duminică* és a *Szamos* című mellékletekről van szó.

Publikáltam még néhány, ebbe a témakörbe sorolható leírást a városismertetőmben², valamint a Szatmárnémeti római katolikus templomait bemutató albumban³. Ide vonatkozó adatok jelentek meg a Szatmári Magyar Hírlapban a 2007-ben, *Híres alkotók a Szatmári Római Katolikus Egyházmegyében* cím alatt közölt cikk-sorozatomban is. Így alakult, bővült az évek során ez a kis stílustörténet, amelyet hiánypótló munkának szántam, hiszen ezek a leírások, adatok, képek egy helyen, áttekinthető formában eddig még sehol sem jelentek meg, hasonló témakört feldolgozó kiadványról nincs tudomásom.

Mindig fontosnak éreztem ezt a területet, hiszen ha valaki a helyünket, szerepünket, kulturális hozzájárulásunkat szeretné meghatározni a századok során Európában, annak elkerülhetetlen, hogy itt is tisztán lásson.

Természetesen tudom, hogy nincs olyan tanulmány, könyv, összeállítás, amely ne hordozná magában a tévedések lehetőségét és ez különösen érvényes akkor, amikor a szatmári építészetéről, képzőművészetről szólunk.

² Muhi Sándor: *Városismertető*. Szatmár, 2003. (második, bővített kiadás)

³ Muhi Sándor, (Murvai György fotóival): *Szatmárnémeti római katolikus templomai*. Szatmárnémeti, 2000.

Miért van ez? Városunk sohasem volt számottevő kulturális, művészeti központ, távol esett a nagy, meghatározó stílusirányzatok születési helyeitől, a művészképzés jelentős, ismert fellegváraitól. A stílusirányzatok így szinte kivétel nélkül mindig megkésve, jelentős módosulásokkal, áttételekkel és áthatásokkal, a helyi elvárásokhoz, lehetőségekhez, hagyományokhoz igazodva jelentkeztek. Ezért Szatmárnémetiben például nem barokk építészetről, hanem a barokk leegyszerűsített, késői, alföldi változatáról beszélünk, ugyanúgy ahogyan leginkább az újklasszicista, neogótikus vagy neoreneszánsz stílus klasszikus példákat idéző, de szegényes, átformált, átalakított irányzataival találkozhatunk.

Térségünkre a nemzetiségek, kultúrák, vallások sokszínűsége a jellemző, tehát ezek egymásra hatása, egymásra utaltsága, összefonódása elkerülhetetlen. Ez a tény is tovább homályosítja a város építészeti arculatát.

Gyakran a szatmári épületek nem eredeti alkotások, hanem már más városokban megvalósított és kisebb átalakításokkal, módosításokkal a helyi elvárásokhoz, igényekhez igazított másolatok. Ide sorolható többek között a Várdomb utcai zsinagóga⁴ vagy a Kis Szent Teréz templom⁵ épülete.

⁴ Ezt az épületet Bach Nándor tervezte és szinte azonos a nagyváradi, Zárda utcai zsinagógával.

⁵ A keszthelyi neoromán stílusú karmelita templomhoz hasonlít.

Szatmár alföldi város, amelyben még a XIX. század második felében is jobbra vályogból, fából építettek, a lakóházak többségét zsúptetővel, zsindellyel fedték. Nem csoda, hogy így alig maradtak régi épületek, épülettöredékek és ez a tény is gátja lehet a különböző stílusok meghonosodásának, kikristályosodásának, valamint a jól elkülöníthető, felismerhető változatok kialakulásának. A fentiek miatt sem egyszerű e területen a rendteremtés, de nincs olyan helység, kis- vagy nagyváros, a központban vagy a periferián, ahol ez könnyű feladat lenne.

Egyértelmű, hogy Szatmárnémetiben nem beszélhetünk romanikáról (román stílusról), nincsenek gótikus, reneszánsz épületek, még a barokk stílusra emlékeztető homlokzatok elemzésénél sem árt nagyon óvatosan, körültekintően fogalmazni. A fentiekkel szemben viszont beszélhetünk historizmusról, szecesszióról, eklektikáról stb.

Minden beilleszkedésnek, az európai integrálódásnak is alapvető feltétele, hogy lépjünk ki a provincializmus szűk, elsősorban ránk veszélyes, belteljes béklyóiból és úgy ismerjük, ismertessük meg építészeti, művészeti, irodalmi, kulturális értékeinket, hogy közben egy pillanatig sem hagyjuk figyelmen kívül az európai konjunktúrát, divathullámokat, hiszen helyünk, szerepünk súlya, jelentősége a kontinensen csak ezek függvényében, ezekkel összevetve határozható meg.

A fentiek miatt úgy gondolom, hogy nem felesleges kísérlet ebben a meglehetősen heterogén és összekuszált anyagban a rendteremtési kísérlet.

A kiadásért köszönettel tartozom Szilágyi Ferenc igazgató úrnak, aki bőkezűen támogatja a szatmári értékek megismerését és megőrzését, valamint Veres István főszerkesztő úrnak, aki kiadásra javasolta ezt a munkát.

Népszerűsítő jellegű ez a kiadvány, de szakterületről lévén szó, ugyanakkor nem nélkülözhet bizonyos tudományos jelleget sem. Ezt enyhítendő, könyvemet idegen szavak és szakkifejezések szótárával láttam el, hogy ezzel is segítsem az olvasót.

Válasz többek között ez a kis könyv mindazoknak, akik miközben képtelenek feismerni a helyi „stílussteremtő” értékeket, naponta olyan dolgokat kérnek számon Szatmáron és a szatmáriakon, amelyekkel az adott körülmények természetéből adódóan eleve nem rendelkezhetünk.

Szatmárnémeti, 2008.

1. Barokk

A barokk stílus jellemzője a látványosságra való törekedés, a hullámzó vonalak és körök alkalmazása. Legfontosabb díszítőelemei a voluta és a kagylódísz, ezek a késői, puritánabb változatnál (ilyen a szatmári barokk is) általában elmaradnak és csak az eklektikus homlokzatokon jelentkeznek újra.

Szatmáron nincs olyan épület, amely egyértelműen és kizárólagosan magán viselné a barokk építészet stílusjegyeit. A barokk művészet a XVI. század végétől körülbelül a XVIII. század közepéig virágzó művészeti, építészeti stílus volt, Szatmár ma is látható legrégebbi épületei, épülettöredékei pedig a XVIII. század végéről valók.

A fentiek ellenére vannak városunkban olyan épületek, amelyek a barokk egyszerűbb, késői, alföldi változatával rokoníthatóak. Közülük ma már többet lebontottak, átépítettek, illetve olyan is akad, amelyből napjainkban csak épülettöredék maradt.

A „tornyos ház” 1772-ben épült és a múlt századforduló táján bontották le, helyére került a Pannónia (Dacia) Szálló. Ablaknyílásai, toronysüvege és a tornyot a homlokzattal összekötő ívelt épületelemei (ezek nem voluták) árulkodnak arról, hogy ez az épület a barokk építészet késői utódja. Ilyen homlokzatú épületek még a XVIII. század végén, a XIX. sz. elején is születtek városunkban, ebben az időszakban épült Szatmáron a régi plébániatemplom, a mai székesegyház magja, valamint a régi, azóta lebontott görög katolikus templom (1803) a püspöki palota mellett.

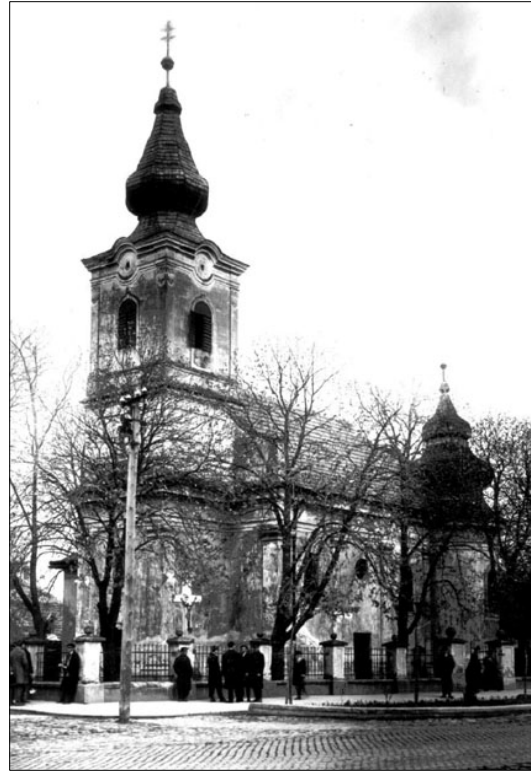
A püspökség megalapítása után radikális átalakításra ítélt régi plébániatemplomról nem készült fotó, ismerjük viszont a templom Bittheuser József⁶ által készített homlokzati tervét és alaprajzát, valamint a székesegyház építésének első tervrajzát. Ha az utóbbit megvalósítják, akkor ma barokk stílusú szatmári Székesegyházról értekezhetnénk.

A régi görög katolikus templom a XIX. század első éveiben épült, nagyjából egyidőben a Lánco- és Németi templomokkal. Érdekes, szokatlan jelenség egy barokk stílusú román templom, amelynek toronysüvege, díszei nagyon hasonlítanak a Preinlich Zsigmond építőmester által Szatmáron tervezett református templomokra.

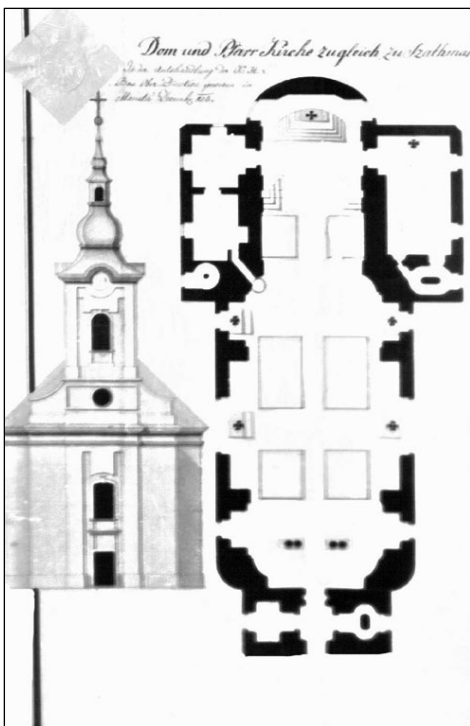
⁶ A Károlyi grófok uradalmi építőmestere volt, Würzburgból került vármegyénkbe.

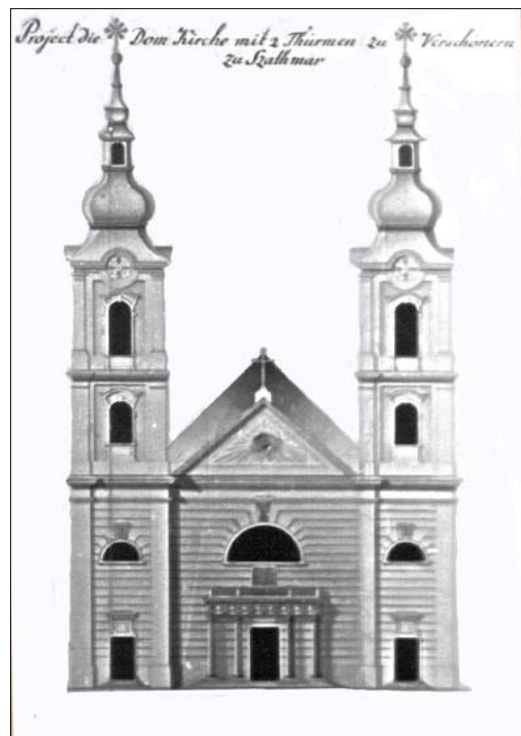
A „tornyos ház”

A régi román görög katolikus templom

Így nézett ki a székesegyház helyén álló kis plébániatemplom.

Ilyen barokk stílusú székesegyházat tervezett Bittheuser József.

Az újklasszicista stílusú püspöki palota díszterme a jubileumi ünnepek kapcsán a közelmúltban barokkos hangulatú ornamentikát kapott. Díszítményét fehér alapon arany színű, gazdagon burjánzó motívumvilág jellemzi. Ilyen hangulatot áraszt a terem bútorzata, a csillárok valamint a mennyezet aranyozott stukkó dekorációi is.

A püspöki palota díszterme

A XIX. század elején épített Lángos-templom (1807-ben szentelték fel) a késő alföldi barokk építészet, reformátusoktól is elfogadott változatának egy jellemző példája. A régi, paticsfalú templom helyére épült, a város legmagasabb pontján, nagyjából azon a helyen ahol a szatmáriak évszázadok óta építettek református templomot, iskolát, kórházat. A templom terveit Preinlich Zsigmond építőmester készítette, az ő tervei alapján épült a néhány évvel hamarabb, 1801-ben felszentelt Németi templom is.

Túlzás lenne azt állítani róluk, hogy barokk stílusú épületek, hiszen a két templom homlokzatának stílusjegyei korántsem olyan egyértelműek, mint a nagyváradi Szent László vagy a nagybányai Szentháromság templom esetében. Megcáfolhatatlan tény viszont, hogy ehhez a stílushoz állnak korban, formavilágban a legközelebb.

A Lános-templom és a Németi templom két évszázada álló, reprezentatív épületei

Barokk stílusú egyházi épület kevés, magánház, palota, középület még kevesebb maradt fenn Szatmáron. Volt egy nagyon szép, paraszt-barokk lakóház az Ady Endre utcában, ezt néhány évtizede sajnos lebontották.

A XVIII. századi, régi, földszintes, barokk stílusú Vécsey-ház épülettöredékei ma is láthatóak a Művészeti Múzeum udvarán.

A fejezetben közölt reprodukciók a Janitzky-gyűjteményből és az Egyházmegyei Levéltárból valók, illetve Fazekas József és a szerző felvételei.

A historizmus

A historizmus hozzávetőlegesen 1850-től 1900-ig terjedő stílusirányzat, amelyen belül (néha egymással párhuzamosan) több felújított, régi művészeti stílus jelentkezett az építészetben. Ilyen a neogótikus stílus, a neoromán stílus stb.

Ezek a stílusirányzatok az európai kultúra peremvidékén elhelyezkedő Szatmárnémetiben általában megkésve és módosulva (a helyi elvárásokhoz, körülményekhez igazítva) jelentkeztek. Nem szabad összetéveszteni az eklektikával, amely nem stílusirányzat, hanem vegyes formanyelv.

A felsorolt stílusok közül városunkban először a neoklasszicizmus (újklasszicizmus) terjedt el széles körben, de találhatunk itt neoromán vagy neogótikus épületeket is. Ami a kézikönyvek időintervallumait illeti, azt nem kell minden esetben nagyon komolyan venni, mereven értelmezni, hiszen olykor lényeges eltolódások is jelentkezhetnek. Jó példa erre a szatmári historizmus is. A neogótikus Vécsey-palota a megadott időköz előtt, 1842-ben épült. A neoromán stílusú Kis Szent Teréz templom jóval 1900 után, 1935-ben készült el. Ez a jelentős késés abból is adódhat, hogy nem eredeti tervről, hanem másolatról van szó.

A szatmári Szent János templom (Hildegárda) főbejárata

2. Klasszicizmus, későklasszicizmus, újklasszicizmus

Lényegében mindhárom kifejezés helyes és nagyjából mindegyik ugyanazt a fogalomkört jelöli. A kézikönyvek szerint ez minden olyan művészeti irányzat neve, amely a korábban legnagyobbnak tartott, elsősorban antik (görög-római) művészet alkotásait, szabályait tekinti követendő példának.

A XVIII. század végén, Franciaországból indult és néhány évtized alatt, a XIX. század közepéig egész Európában elterjedt művészeti stílusról van szó. A mozgalmas, olykor túldíszített, pompázatos barokk és a rokokó ellenhatásaként alakult ki, és az antik elemek szabad alkalmazásával nyugodt, monumentális hatású, egységes, ünnepélyes homlokzatokat alakított ki az építészetben.

Szatmárnémetiben nagyon sok újklasszicista formavilágú, hangulatú épület van. Azért fogalmaztam ilyen óvatosan, mert a többi stílushoz hasonlóan ez is megkésve és sok helyi módosítással terjedt el térségünkben. Van néhány olyan újklasszicista épület városunkban, amely alig néhány évvel, évtizeddel idősebb a stílus kialakulásánál és nyugat-európai elterjedésénél. Ilyen a püspöki palota, a székesegyház épülete. A székesegyház tervezője Hild József, európai hírnévű és jelentőségű építész, aki természetesen tisztában volt a szakmájában legújabb irányzatokkal, alkatilag, ízlésvilágában is az újklasszicista stílus elkötelezett híve. Meggyőződésem, hogy a palota stílusa a székesegyházhoz igazodott, hiszen a plébániatemplom első átalakítási terveit Bittheuser József barokk stílusúra tervezte, ilyen terveket készíthetett a palota számára is, ám ezek nem kerültek eddig elő. Az utóbbit Hild tervei hatására változtathatta meg.

Tény, hogy a két reprezentatív épület, amelyek kialakítása a püspökség megalakulása utáni években, 1804 után kezdődött el⁷, divatot teremtett Szatmáron. A XIX. század második felében és a múlt századfordulón több állami, egyházi és magánépület követte ezt az építési, díszítési módot, ezek bemutatásával külön alfejezetekben foglalkozom.

Egy stílus, ízlésvilág elterjedésének a folyamata rendkívül összetett és nagyon nehezen nyomon követhető, különösen akkor, ha nincsenek megfelelő dokumentumok, támpontok hozzá.

⁷ A székesegyház 1836 körül nyerte el mai formáját, a püspöki palota főépületrésze 1851 körül lett készen.

a. Újklasszicista stílusú egyházi épületek

Többen vitatják annak a valószínűségét, hogy a szatmári székesegyház terveit Hild József (1789-1867) készítette, de a Budapesten 1966-ban kiadott *Művészeti Lexikon* második kötete a szatmári Székesegyházat Hild alkotásai közé sorolja. Miből eredhet a bizonytalanság? Többek között abból, hogy az építész, aki ezidőtájt Egerben dolgozott, nem egy új templom tervezésével, hanem a régi plébániatemplom átalakításával bízta meg. Valószínű, hogy ezért nem vállalta a szerzőséget, nem tartotta ezt a munkáját elég kiemelkedőnek ahhoz, hogy életműve jelentősebb alkotásai közé sorolja.

A teljes átalakítás Hám János püspöksége idején (1827-1857) fejeződött be, Hild a templomot főkupolával, két mellékhajóval, portáléval és két monumentális toronnyal látta el. Az átalakításoknak köszönhetően – amelyekhez mintául az egri székesegyház szolgálhatott – az épület klasszicista stílusú lett. Többen állítják azt is, hogy az egri székesegyház nem hasonlít igazán a szatmárira. Tény, hogy a fentiek nem úgy hasonlítanak egymásra, mint az ikerépületek, a párhuzamok a gondolkodásmódban, a tömegek játékában, az arányokban rejlenek. Hild szatmári tevékenységével kapcsolatban meggyőző bizonyítékokkal e sorok írója sem rendelkezik. Az épület formavilága, díszítményei, a ceglédi, esztergomi, egri párhuzamok, néhány kézikönyv azonban megerősíti ezt a feltételezést.

Szép ez a templom ma is. A maga korában, a hozzávetőlegesen 20000 lakosú, falusias jellegét makacsul őrző alföldi kisvárosban monumentális homlokzatával, gyönyörű szobraival, kiváló oltárképeivel, kupolafestményével⁸ valóságos csodának számíthatott nem csak Szatmáron, hanem az egész térségben.

Nyilvánvaló, hogy a klasszicista székesegyház közvetlen közelében nem lehetett barokk stílusú püspöki palotát építeni. Bittheuser József késő-barokk alkotásai közé így került egy újklasszicista épület, amely szépen tagolt homlokzatával, hatalmas falpilléreivel, monumentális főbejáratával, füzérdíszes ablakaival a város egyik legszebb épülete. Lényegében ez az egyetlen igazi palota, amely az elmúlt hónapokban teljes külső és belső felújításának köszönhetően történetének fénykorát éli.

⁸A templom homlokzatát öt nagyméretű szobor (Szent Péter, Szent Pál, Krisztus, Szent István, Szent László) díszíti, ezek közül a Krisztus-szobor a két világháború között került mai helyére. Az eredeti oltárképeket Pesky József és nagy valószínűséggel Mezey József készítette, a kupolafestmény Reidler János alkotása.

A szatmári püspöki palota monumentális épülettömbje és a napjainkban felújított homlokzat

Mint említettem, a székesegyház és a püspöki palota stílusa, homlokzata divatot teremtett városunkban, újklasszicista stílusú lett a székesegyház régi és új plébániaépülete is, ilyenre tervezték a Zárda templomot és kolostort is, a mizerikordiánusok kórházát és rendházát, a temetőkápolnát, hogy csak a kor legjelentősebb egyházi megvalósításait említsem.

A szatmári Székesegyház új és régi plébániaépülete

Hosszasan lehetne vitázni azon, hol ér véget a klasszicizmus és honnan beszélhetünk eklektikáról? Vitánk kiindulópontja akár a fenti két épület is lehetne, hiszen nyilvánvaló, hogy az új plébániaépület (balra) nyugodt monumentalitását számos olyan díszítőelem, felület bonyolítja, amelytől a homlokzat egésze kicsit „fárasztóvá” válik, a kelleténél cifrábbnak tűnik. A stílusok behatóbb ismerete megtanít arra, hogy ezen a területen is kerüljük a leegyszerűsítéseket, besorolásokat és megtanít az óvatosabb megfogalmazásokra is. Mondhatjuk például, hogy a régi plébániaépület stílusa újklasszicista, az új plébániaépület pedig olyan eklektikus homlokzattal van ellátva, amelyen dominálnak a klasszicista stílusjegyek. Ugyanez a gondolat, ugyanezek az áthatások természetesen tucatnyi más módon is megfogalmazhatóak. Ezen a területen minden szakmailag

megalapozott véleményenk van létjogosultsága, hitele akkor, ha kellő óvatossággal, körültekintéssel fogalmazunk.

Amikor 1842 körül létrehozták Szatmáron a Zárda templom és kolostor monumentális épületegyüttesét⁹, sem a megrendelőnek, sem a kivitelezőknek nem az volt a legfontosabb célkitűzése, hogy ezzel építészeti egy európai divathullámhoz csatlakozzanak. Egy egyházi intézmény számára szerettek volna megfelelő, méltó keretet biztosítani, messzemenően alkalmazkodva az adott anyagi keretekhez, körülményekhez.

A templom és a kolostor a régi Szamos-meder helyére épült, ez alaposan megnövelte a kiadásokat. Ilyen módon, elsősorban az anyagiak miatt vált a hatalmas épülettömb az újklasszicizmus leegyszerűsített, szegényes példájává, amelyen a templom hasábszerű, egyszerű fejezetű falpillérein, a torony tagolásán és a hengeres, ívsor-frízzel díszített toronysüvegen kívül alig találunk említésre méltó díszítőelemeket.

⁹ Scultéty Zoltán tervei alapján épült.

Klasszicista stílusjegyeket fedezhetünk fel a mizerikordiánusok kórházának és rendházának épületén, ugyanaz a hármastagolású homlokzat van itt is, mint amelyet a Zárda templom, a püspöki palota vagy a régi plébániaépület bemutatásánál láthattunk. A központi részt itt is egyszerű profilú falpillérek tagolják, a felső részt oromzatos dísz (timpanon) zárja. Az épületnek eredetileg tornya is volt, amit a kommunizmus éveiben lebontottak.

Aki figyelmesen körbejárja a szatmári temetőkápolnát, annak azonnal feltűnnek a hasonlóságok a római Pantheonnal. Ez nem véletlen, hiszen a klasszikus épületek példaértékűsége ennek a stílusnak a lényege.

Az épület hengeres formája, az oszlopsoros, timpanonos bejárat, a kupola mind erre utalnak. A kápolnánál a belső tér

megvilágítását, szellőzését ezúttal nem a felül nyitott mennyezet, hanem a kupola kis tornyocskájának ablakai biztosítják. Mint minden klasszicista épületre, erre is a szimmetria, az épületelemek kiegyensúlyozottsága, harmóniája a jellemző. Ha oldalról szemléljük, akkor azt tapasztaljuk, hogy a hátánál kialakított Meszlényi Mauzóleum kicsit megbontja ezt az egyensúlyt, amin nem lehet csodálkozni, hiszen a díszes, oromzatos bejárat toldalék és több mint ötven évvel a kápolna létrejötte után építették hozzá.

A fejezetben bemutatott képek a szerző felvételei.

b. Klasszicista stílusú iskolák, paloták, középületek

Hild Pesten több száz klasszicista épületet tervezett és ezzel megváltoztatta az egész várost. Ezek a megvalósítások kihatottak a kisebb települések arculatára is. A fővárosi, reformkori nagy átalakulások a periférián, tehát Szatmárnémetiben is több évtizedes késéssel jelentkeztek, elvértve akadtak azonban korábbi példák is.

A székesegyház és a régi plébániaépület mellett, talán kicsit ezek hatására épült fel a Korona Szálló Szatmárnémeti főterén, amelynek a közelmúltban felújított homlokzatán szintén a klasszicista elemek dominálnak. Klasszicista stílusban épült a főtéri Ormos-ház is a XIX. század első felében, ennek a háznak volt több alkalommal a vendége Petőfi Sándor.

Kis empátiával ilyen stílusjegyeket fedezhetünk fel a Kölcsey Ferenc Főgimnázium kaszárnyaszerű homlokzatán is. Egy szegény, de a kultúrára áldozni kész közösség építette fel ezt a szinte díztelen iskolát, amelyen csupán a vakolatból kialakított „kváder-köveknek”, valamint az ablakkereteknek szántak némi díszítő szerepet.

A Kölcsey Ferenc Főgimnázium és az Ormos-ház épülete

Erőteljes városiasodásról, iparosodásról Szatmáron a múlt századfordulótól beszélhetünk. Ezekben az években számos reprezentatív, ma is használatban lévő középületet emeltek. Ezeket a különböző minisztériumok mellett működő tervezőintézetek olyan tapasztalt építészei készítették, akik messzemenően figyelték a kordivatra és a funkcionalitásra egyaránt. Épületeiket jó arányérzék, monumentalitás és a helyi sajátosságokhoz való igazodás igénye jellemzi. Ezek a munkacsoportok olykor egyidőben több erdélyi, magyarországi stb. városnak is terveztek törvényszéket, bankot, városházát, postát, iskolát, állomásépületet stb. és emiatt gyakran tapasztalható formai hasonlóság ezek között az épületek között.

Újklasszicista stílusjegyeket ismerhetünk fel az 1898-ban épült állomásépületen, amelyet Pfaff Ferenc tervezett. Hasonló korú, kinézetű állomásépületet többet is láthatunk térségünkben, ezek az épületek máig használatban vannak és a megsokszorozódott forgalomban is helytállnak.

A Kossuth-kertben látható gőzfürdő a XIX. század végén épült újklasszicista stílusban. Homlokzatát falpillérek, rusztikás felületek díszítik. Oszlopain ion oszlopfőket láthatunk, a főbejárat feletti timpanont városcímerrel díszítették. Ez az épület hosszú időn keresztül volt a város közismert, szép és sokak által látogatott intézménye. Az utóbbi években, a közművesítésnek köszönhetően elvesztette a szerepét, jelentőségét, elhanyagoltá, romossá vált.

Ilyen volt a fénykorában a klasszicista homlokzatú gőzfürdő a Kossuth-kertben.
A lenti felvételen a Rákóczi utcai Általános Iskolát láthatjuk.

Klasszicista stílusjegyek jellemzőek azokra az állami népiskolákra, amelyeket a XX. század elején építettek Szatmáron és amelyek a közelmúltban ünnepelték fennállásuk százéves évfordulóját. Ezek a következők: Kinizsi utcai Általános Iskola (Liceul Sportiv), Halász Ferenc utcai Általános Iskola (Șc. Gen. C. Brâncoveanu), Rákóczi utcai Általános Iskola (Șc. Gen. G. Moisil), Wesselényi utcai Általános Iskola (Șc. Gen. Nr. 5). Nagyon hasonlítanak ezek az épületek egymásra és az ebben az időszakban épült magyarországi állami népiskolákra. Díszítésük minimális, a falpillérek, az ablakkeretek díszei, a homlokzat timpanonjához hasonlóan inkább jelzésszerű, kiegészítő szereppel bír. Az iskolák belseje jól összehangolt, racionális, máig használható, a maguk korában pedig rendkívül modern és praktikus épületek voltak.

A Kinizsi utcai Általános Iskola épülete

Természetesen ebben a rövid stílustörténetben nem foglalkozhatunk részletesen minden épülettel, annak jellemző, kinagyított részleteivel, de talán nem felesleges megemlíteni, hogy amikor ezek az iskolák, az állomásépület, a törvényszék, színház épülete, az ismert, régi banképületek,

a Pannónia (Dacia) Szálló, a Tűzoltótorony, templomok, magánházak stb. készültek, tulajdonképpen akkor körvonalazódott a város jellegzetes, más településekkel össze nem téveszthető karaktere.

1897-ben épült fel a szatmárnémeti törvényszék és a börtön monumentális, kettős épülettömbje. A főépület díszes bejáratát négy dór oszlop fogja közre, ezek fölött látható a fogsor-frízzel, báboskorláttal díszített nagyméretű erkély. A falpillérekkel szépen tagolt homlokzaton gazdagon díszített keretű, oromzatos ablakok sora teszi még ünnepélyesebbé ezt a hatalmas palotát. A gyönyörű ikerépület¹⁰ nemcsak a szatmári igazságügy nagykorúsodásáról, hanem a város intenzív polgárosodásáról is tudósítja a ma emberét.

¹⁰ A Rákóczi (Mihai Vitezul) utcán, Szatmárnémeti régi főutcáján van a törvényszék épülete, a Werbőczy (Mileniului) utcán a börtönépület látható.

Így nézett ki a XX. század elején ez az épület, amely a város akkori macskaköves főutcájának legszebb palotája volt.

1910-ben építették az Osztrák-Magyar Bank tekintélyt parancsoló székházát, amelyet jelenleg a szatmári rendőrség használ. Változatos ennek az épületnek is a homlokzata, klasszicista elemek úgyszintén felfedezhetőek rajta, bár nyilvánvaló, hogy itt több stílus, ízlés keveredik.

Klasszicista homlokzatú az ún. Muhi-palota¹¹ épülete is. Ez a példa is szemléletesen bizonyítja, hogy az új stílus lassan, de biztosan kihatott a magánépítkezésekre is.

A püspöki palota mellett épült 1891-ben az a városháza, amelyet a XX. század hetvenes éveiben bontottak le. A helye máig üresen áll. Ezt az épületet, amelyet egybeépítettek a régi városi színház és kaszinó¹² épülettömbjével, Makay Endre tervezte klasszicista stílusban.

1891-ben épült Voyta Adolf Károly tervei alapján a szatmári színház második, ma is használatban lévő újklasszicista stílusú épülete.

¹¹A XX. század elején építtette dr. Muhi Zsigmond.

¹²A XIX. század negyvenes éveiben, 1845-ben tervezte Friedl János és a régi városháza épületével egyidőben bontották le.

Kis operett-színházépület a szatmári, amelynek tatarozása már réges-régen esedékes lenne. Jól átgondolt, pragmatikus külseje, belseje egyaránt, a maga korában még a technikai berendezések tekintetében is rendkívül modern lehetett.

Építészeti szempontból a város reprezentatív épületei közé tartozott és igen jól érvényesült mindaddig, amíg a Tivoli vendéglő épülete állott mellette. Ezt néhány

évtizede, a hetvenes években lebontották és helyére került a Divatház hengeres alakú, csúnyácska és a patinás főtér hangulatához cseppet sem illő épülettömbje, amely eltakarja a színház homlokzatát, falpilléreit, oromzatos ablakait.

Ezzel kapcsolatban született egy tipikusan szatmári vicc. Ki tudja, hol található a szatmári színház? A szabóság háta mögött, abban a kis, kopott épületben van.

Nagyon sok jóindulattal klasszicistának nevezhető a nemrég felújított szatmári kaszárnyaépület is, amelyben jelenleg több intézmény működik.

Csupán néhány jellemző példát mutattam be, amely természetesen folytatható lenne, hiszen nem esett szó a Megyei Könyvtár, a Vasúti Igazgatóság, stb. épületeiről.

A Ioan Slavici Kollégium XIX. század végén épült része szintén újklasszicista stílusú.

A kaszányát, gőzfürdőt és törvényszéket ábrázoló felvételek a Janitzky-gyűjteményből valók, a többit a szerző készítette.

c. Klasszicista stílusú magánházak

Az újklasszicista stílus térhódítása hatással volt a bérpaloták, magánkezdemenyezésből épült szállodák, bankok, magánházak építésére is. Szatmárnémeti számtalan olyan épülettel büszkélkedik, amelyeken klasszicista elemek, falpillérek, oromzatos ajtók, ablakok figyelhetőek meg, amelyek homlokzatára a nyugaltság, kiegyensúlyozottság, szimmetria a jellemző.

A korzó kinézete a XIX század vége óta sokat változott, a fenti képen látható, szemben álló házakat lebontották, a helyükön megnyílt a Sugárút (B-dul I. C. Brătianu).¹³ Az itt látható épületekből ma egy áll, ez a korzó sarkán (középtájt) az Ormos-ház. Az épületeken megfigyelhetjük, hogy a központban és környékén ebben az időszakban jórészt klasszicista homlokzatokat lehetett látni.

A XX. század elején épült újklasszicista stílusban a Szent István-tér (P-ța Eroii Revoluției) egyik sarokháza, amelyben ma élelmiszerüzlet, bankfiók, étterem, fodrászat stb. működik.

¹³ A főter ebben az időszakban még csupasz piactér volt, a járdák mellett néhány csenevész fa emlékeztetett „a fák ezredesének”, Kiss Gedeonnak a fásítási tevékenységére.

A Szent István-tér (P-ța Eroii Revoluției) egyik sarokháza

A város egyik legszebb klasszicista ablaksora a régi központ közelében, az Aurora Szálloda hátánál, a Károlyi-házon látható.

Neoromán és neogótikus stílus

Szatmáron ebben a korban a legjellemzőbb a neoklasszicizmus, de láthatunk itt neoromán és neogótikus stílusú épületeket is. Ezek olykor nagyon sok rokonvonást mutatnak az eklektikus épületekkel, hiszen a neogótika, neoromán vagy neoreneszánsz stíuselemek nem minden esetben jól elkülönülve, hanem olykor vegyesen, keveredve jelentkeznek. Művészettörténész legyen a talpán, aki pontosan el tudja határolni, külön tudja választani ezeket.

a. Neoromán stílus

Ez az irányzat a román stílus (romanika) elemeiből alkotott. Szórványosan még a XX. században is jelentkezett, jellemző példája a Schulek Frigyes¹⁴ által 1901-1902-ben tervezett Halászbástya. Szatmárnémetiben két olyan épület is van amely ebbe a stílusirányzatba tartozik, mindeket a két világháború közötti időszakból való.

Az Unio gyár közelében van egy szép kis templom, amelyet Kis Szent Teréz tiszteletére szenteltek fel, ez 1935-ben, neoromán stílusban épült. Tervezőjével kapcsolatban több, egymásnak ellentmondó adatot ismerünk, ezek lényegtelenek, hiszen nem eredeti tervről, hanem a készhelyi karmelita templom (1930) átformált, átalakított másolatáról van szó.

¹⁴ Schulek Frigyes Szatmár megyében is dolgozott. Mint a magyarországi romanika egyik szakértője, ő vezette az ákosi román stílusú templom felújítási munkálatait a XIX. század végén.

Mielőtt belemélyednénk a portálék, rozetták, támpillérek, ikerablakok leírásába, nem árt tisztázni azt, hogy a romanika és neoromán stílus közötti különbségek nem csupán az időbeli eltolódásból adódnak. A neoromán (neogótikus, neoreneszánsz, újklasszicista stb.) stílus kölcsönzi ugyan a romanika stíluselemeit, de sem szerkezetében, sem az építőanyagok, technikák tekintetében nem azonos azokkal. Az újjótika egyik gyakran használt elnevezése az álgótika (álromanika nincs), ami lényegében azt jelenti, hogy az új stílus csupán a felületi, látszólagos elemeket veszi át, azokat imitálja, de szerkezetében egészen más.

A Kis Szent Teréz templom mennyezetének kör alakú ablakai, robusztus oszlopai például hatalmas falvastagságot sejtetnek, azonban mindez látszat, hiszen egészen más anyagokból, más technikával, más céllal építettek templomot a XX. században, mint mondjuk a XII., XIII. században.

A szatmárnémeti Rákóczi (Mihai Viteazul) utcán van egy nagyon szép emeletes magánház, amely erődtímnyszerű, zárt kinézetével, tömörszerű tömörségével azonnal felhívja magára a figyelmet. Ilie Carol Barbul román politikus, szenátor, prefektus lakóháza talán az egyetlen neoromán stílusú magánház a városunkban.

Dr. Ilie Carol Barbul lakóháza, emléktáblája a Rákóczi (Mihai Viteazul) utcán.

b. Neogótikus stílus

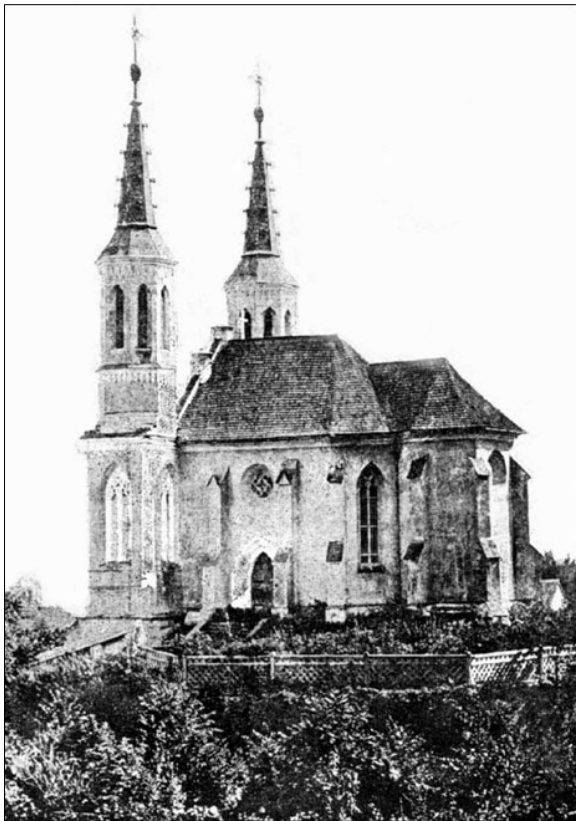
Szatmárnémeti egyetlen neogótikus stílusban épült palotája a Vécsey-ház, amelyben ma a Művészeti Múzeum (a Szatmár Megyei Múzeum művészeti részlege) működik. Ezt 1842-ben Szlanafi Dániel építtette báró Vécsey Miklós, Szatmár vármegye akkori főispánja számára.

A palota elődje szintén Vécsey tulajdon volt, báró Vécsey István, Mária Terézia tábornoka vásárolta meg a XVIII. század végén. Előtte ezen a telken az a földszintes barokk épület állt, amelynek maradványai máig megtekinthetők a múzeum udvarán. Ezekről már tettem említést Szatmárnémeti barokk stílusú épületeinek leírásánál.

A Vécsey-ház neogótikus homlokzata és az udvari rész

Van Szatmárnémetinek két olyan római katolikus temploma, amelynek stílusa, kinézete leginkább a neogótikával rokonítható. A Kálvária templomról és a Szent János (Hildegárda) templomról van szó. Mindkettő a XX. század elején épült, bár a Kálvária templom elődje, amelyet a laza talaj miatt le kellett bontani, már a XIX. század közepén állt.

Neogótikus stílusú volt a Kálvária templom XIX. század közepe táján tervezett épülete (balra) és ilyen stílusban épült a helyére a ma is látható templom (jobbra).

A szatmári neogótika talán egyik legszebb részlete izgalmas tömegjátékával a Kálvária templom csúcsíves mennyezete.

Neogótikus stílusban épült (román stíluselemekkel keveredve) a szatmárnémeti Szent János templom homlokzata. A templombelső ornamentikájának egyik jellemző részlete.

Ebben a fejezetben Fazekas József, Murvai György, valamint a szerző felvételei láthatóak.

3. Népies építészet

Van a szatmári építészetnek egy, a szecesszióval rokon, hozzávetőlegesen százéves vonulata, amely az erdélyi népi építészet elemeinek a felhasználásával próbált egy új stílust teremteni. Ennek a stílusiránynak a meghonosítására egy tipikusan alföldi városban alig volt esély, bár ezek az épületek színesítik a helyi építészet nem túl változatos, szegényes palettáját. Népies hatásokat fedezhetünk fel az 1912-ben épült és a maga idejében rendkívül korszerű Királyi Katolikus Főgimnázium (ma Mihai Eminescu Kollégium) épületén, amelyet a jeles budapesti műépítész, Kotál Henrich tervezett. Neve a főbejárat melletti márványtáblán mindmáig olvasható.

Nagy erénye ezeknek az épületeknek, hogy monumentális hatásuk, nagy befogadóképességük, a belső tér pragmatikus beosztása ellenére otthonosak, barátságosak, emberléptékűek. Magas tetőszerkezetükkel, terméskövekkel burkolt felületeikkel, díszítményeikkel leginkább az erdélyi népi építészet elemeit idézik, bár a tervezők minden alkalommal fontosnak tartották helyi díszítőelemek (pl. városcímer) vagy motívumok szerepeltetését is. A Királyi Katolikus Főgimnázium a fentiekkel együtt elsősorban egyházi iskolának épült, a bejáratánál a Szűzanya szoborral, szépen díszített római katolikus kápolnával és a főbejárat közelében a

homlokzaton egy hatalmas Szent Imre domborművel. Eredetileg ezek voltak az épület ornamentikájának meghatározó elemei.

Rendhagyó kinézetű, változatos formavilágú, magas tetőszerkezetű volt az 1901-ben, a Kossuth-kertben (Grădina Romei) épült kioszk, amelyet ma már csak képeslapokról ismerhetünk. Termeiben bálokat rendeztek, a két világháború között két neves szatmári festőművésznek, Popp Aurelnek és Litteczyk Endrének itt volt a műterme és itt működött a Popp Aurel által alapított DAC porcelángyár is.

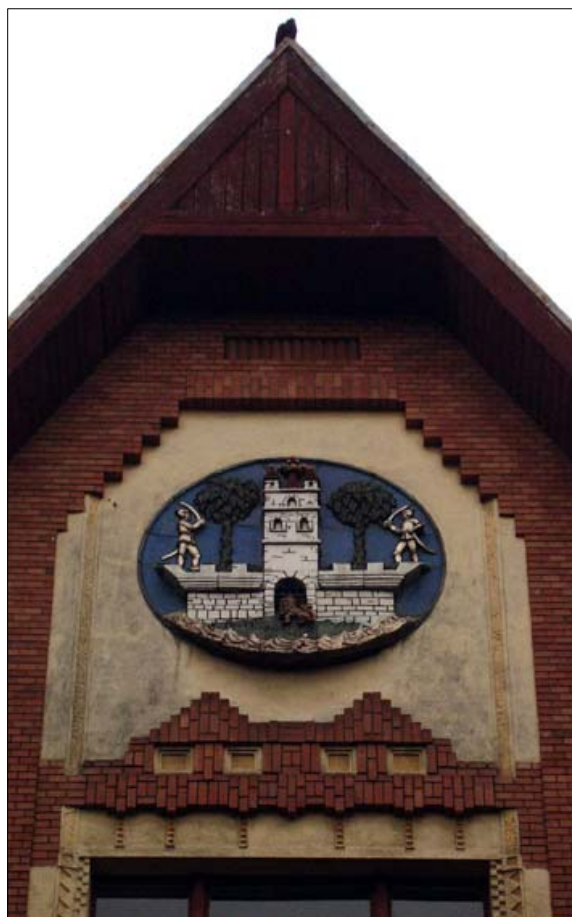

Tömör, de ugyanakkor játékos formavilágú a XX. század elején épült szatmári „Kenyérgyár” homlokzata, amelyben jelenleg a Kölcsey Ferenc Főgimnázium benntlakása van. Az épület falán látható Dsida Jenő, szatmári születésű neves költő emléktáblája. Az idők során ennek is sokat változott a homlokzata, a korabeli felvételeken látható, hogy az épület sarkán valamikor tömpe torony volt.

A „Kenyérgyár” homlokzatának részlete a Dsida Jenő emléktáblával

A városi kórház épülete (P-ța Eroii Revoluției) 1914-ben készült a szatmári Polgári Fiúiskola számára, de néhány hónap elteltével a hadvezetőség kisajátította és katonai kórházként használta. Így lett a később kibővített épületegyüttesből kisebb átalakításokkal városi kórház. A homlokzat felső sávját városcímer díszíti. 1951 után az ikerépület közé átjáró készült, ez előtt látható dr. Lükő Béla szobra, akit a szatmári modern egészségügy egyik megteremtőjeként, az első modern szatmári kórház létrehozójaként tartanak számon. A kórház épületének alsó szintjét a kenyérgyárhoz hasonlóan terméskövel burkolták, homlokzatát szimmetrikus elrendezésű, geometrikus formák uralják, tetőszerkezete, ahogyan az a felvételen is látható, nagyon magas.

Impozáns, szép épülete van a szatmári városi kórháznak, mint az a jobb oldali képen is látszik, ezt díszíti az egyik legszebb városcímer. Az eredeti cseréptetőt bádogtetőre cserélték, ami lehet, hogy praktikus, olcsó, de esztétikai szempontból biztosan nem a legjobb megoldás. Az épület jelenlegi gazdái a közelmúltban végeztettek nagyobb munkálatokat az összekötő épületrészen, ahol kialakítottak egy tágasabb bejáratot.

Ejthetnénk még néhány szót a Mátyás király (Liviu Rebreanu) utcai Aggmenház épületéről is, amelyet csak azért nem reprodukáltam, mert az idők során átépítették, emeletet húztak rá és eredeti kinézetének nyomait ma már csak a talapzat terméskőből készült burkolata, valamint a bejáratí rész őrzi.

Van Szatmáron néhány kisebb-nagyobb magánház, amely még ezzel a stílussal (városunk esetében inkább divatról beszélnek) rokonítható, ilyen az Eminescu Kollégium szomszédságában látható családi ház vagy a tüdőgondozó (régí zsidó kórház) környékén épült bérház, de hasonló épületekkel találkozhatunk a szatmári Tisztviselőtelep XX. század elején épült részeiben is.

Ez a tornyos, zsindelyes díszítésű, magas tetőszerkezetű bérház se nevezhető tipikusan alföldi vagy szatmári épületnek, inkább a szabályerősítő kivételek közé sorolnám, ugyanúgy mint a lent látható családi házat.

A népies építészet stíluselemeit használta fel a szatmári Dohánybeváltó tervezője. Ma ez a patinás épület szerényen, szinte észrevétlenül húzódik meg a Soarelui lakónegyed tömbházainak árnyékában. Nagyon félek, hogy egy szép napon a lebontásáról döntenek, szegényebb lenne a városunk nélküle.

A fejezetben közölt régi felvételek a kenyérgyár, valamint a kiosk épületéről a Janitzky-gyűjteményből valók, a többit a szerző készítette.

4. A szatmári szecesszió

A szecesszió a historizmus ellenhatásaként kialakult képzőművészeti, iparművészeti, építészeti stílusirányzat, amely hozzávetőlegesen 1890 és 1910 között virágzott.

Mint azt az eddigi példákból is láthattuk, lényegében a legtöbb építészeti, művészeti stílus az előző stílusirányzat ellenhatásaként alakult ki. A gótika a klasszikus hagyományokat még sajátos és szabadelvű felfogásban őrző romanika ellenhatásaként jött létre. A gótikus művészet építészeti és díszítőművészeti túlburjánzásának a reneszánsz hűvös nyugalma, stabilitása, harmóniája vetett véget. Ezt a barokk ízlésvilág, kompozíció nyugtalansága, mozgalmassága dinamizálta, amely a rokokó túlbonyolított manierista formavilágába fulladt. Az egyensúly a historizmus irányzatainak hatására billent vissza. Ennek ellentéte, a szecesszió már nem csupán egy építészeti vagy festészeti stílusként van jelen az európai kultúrában, hanem az emberiség kultúrtörténetének talán egyik legutolsó, mindent átfogó és mindent átformáló stílusa. Rövid időre ugyan, de jelentkezik az építészetben, festészetben, szobrászatban, ötvösművészetben. Létezik szecessziós díszítésű bútor, divat, jelen van a mindennapi élet tárgyainak díszítésében is. Szecessziós stílusú plakátokat, könyvborítókat, evőeszközöket, állólámpákat, gyufásdobozokat is terveztek és még hosszan sorolhatnám.

Általában a bécsi szecesszió stílusát nevezzük így, amely a német Jugend-stílus kifinomultabb, érzékenyebb, olykor érzékibb változata volt.

Magyarországi vonulatát magyaros szecessziónak is szokás nevezni. Ornamentikáját természeti, főleg növényi és állati formákból merítette. Kirobbanó sikerének egyszerű magyarázata van. Ez a stílus elemi erővel, talán utoljára emlékeztet minket embereket arra az egyre iparosodó, elidegenedő világban, hogy a természet részei vagyunk, nem érezhetjük tehát sajátunknak a nagyvárosok szűk utcáit, szürke, dísztelen és fantáziátlan bérházait, kormos, rideg gyártelepeit. Európa nagyvárosainak emeletesházait, szállodáit, hivatalait ezekben az években gazdagon burjánzó, kifinomult eleganciával rajzolt és komponált ornamentika lepi el, a művészek a legkülönbözőbb anyagokba, betonba, üvegbe, vasba stb. álmodják azt a hajlékony, érzékeny, törékeny emberléptékű világot Bécsben, Münchenben, Amszterdamban, Barcelonában, Budapesten stb., amely hitük szerint megérdemelt jussuk.

Szatmárnémetiben a múlt századfordulón terjedt el a magyaros szecesszió, számtalan szecessziós díszítésű, homlokzatú épület tanúskodik főleg a városközpont közelében arról, hogy a színben és vonalvezetésben

tetszetős, népszerű stílust rövid idő alatt felkarolta a város vezetősége, de a polgárság tehetősebb rétege is.

Kiemelkedően szép példája a szecesszió magyar változatának a Pannónia (Dacia) szálló 1902-ben emelt épülete, amelynek homlokzatát Zsolnay-kerámiával díszítették. A díszítőmotívumok között itt is találhatunk városcímereket, a növényi ornamentikát antropomorf elemek is gazdagítják.

Az épületet Lechner Ödön egyik tanítványa, Bálint Zoltán tervezte (egyes források szerint Frommer Lajossal) és a régi városháza, a lebontott „tornyos ház” helyére épült. Amikor a város vezetősége, élén Hérman Mihály polgármesterrel elhatározta, hogy a régi városháza helyére európai szintű és rangú szállodát, szórakozóhelyet épít, akkor szinte kínálta magát ez a Magyarország fővárosában és nagyobb városaiban már meghonosodott stílus. A budapesti, nagyvárad, kolozsvári, debreceni, kecskeméti stb. példák hatását Szatmárnémeti sem tudta és nem is akarta elkerülni. Szállodája rövid idő alatt az ízlésbeli és technikai felzárkózás egyik szimbólumává nőtte ki magát, amelynek stílusteremtő példája, szerepe sem elhanyagolható.

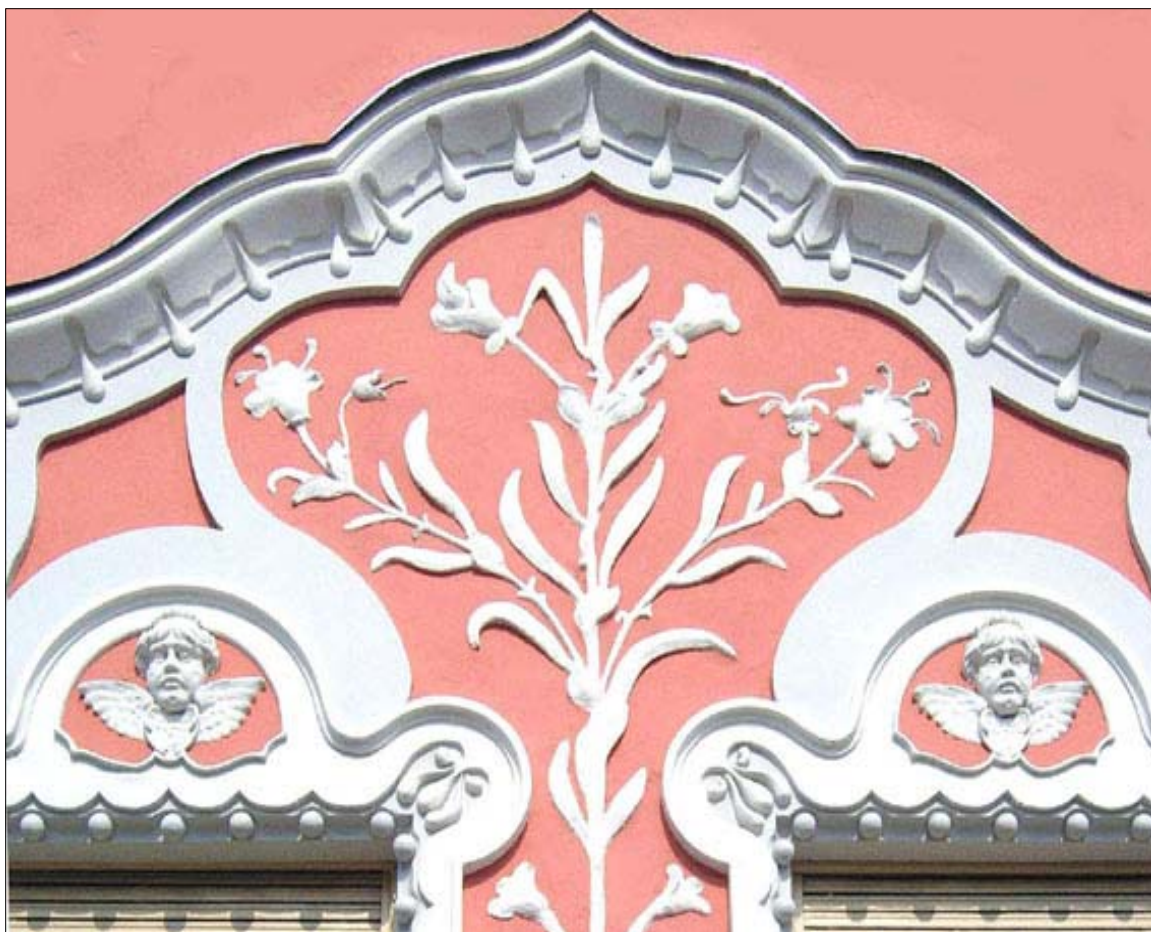

A két felvételen a homlokzat egyik díszé, valamint a koncertterem mennyezetének ornamentikája látható.

A Pannónia (Dacia) épületében van a szatmári Filharmónia koncertterme. Ennek belső díszítése egységes, ugyanakkor fantáziadús. Rafináltan ívelt épületelemeihez magától értetődő természetességgel kapcsolódnak a változatosan színes növényi motívumokból kialakított terüldíszek.

A Kossuth-kert (Grădina Romei) közelében két szép szecessziós díszítésű magánházat figyelhet meg az érdeklődő. Ezeket Princz József és Ármin gépészmérnökök, gyárosok építtették a XX. század elején. Érdekes módon a zsidóság Szatmáron is hamar megszerette és felkarolta ezt a keleties ízlésvilágához közel álló stílust és nem csak lakóházaikon, de templomaikon is megfigyelhetünk néhány elemet a szecesszió ornamentikájából. Az igazsághoz természetesen hozzátartozik, hogy a zsidók ebben az időszakban építettek a legtöbbet (templomot, gyárat, magánházat, kórházat) városunkban. Ízlésviláguk, építészetük megőrizte ugyan a hagyományokat, de azt folyamatosan az európai stílusokhoz, a mindenkori környezethez, hagyományokhoz igazították.

Nem tudom, hány szecessziós díszítésű magánház, középület található városunkban, csupán néhány példával szeretném szemléltetni ennek a stílusiránzatnak a végtelenül változatos helyi megnyilvánulásait.

Az Ady Endre utcában látható ez a kedves, barátságos, játékos vonalvezetésű, gyönyörűen felújított homlokzat, amelynek egyik jellemző részletét reprodukáltam.

Szecessziós homlokzatokat lépten-nyomon láthatunk a színház utcájában (str. Horea), a Várdomb (Decebal) utcában, a Sugárúton (B-dul I.C. Brătianu, B-dul Traian), a Széchenyi (str. 1 Decembrie 1918) utcában, a Mihai Eminescu Kollégium (Királyi Katolikus Főgimnázium) környékén és még hosszan sorolhatnám. Ezek az épületek csak a legritkább esetben képviselik szerkezetileg is a szecessziós stílust (ilyen a Pannónia épülete), leggyakrabban csak a felületükön látható díszítőelemek, vasrácsok utalnak erre az ízlésvilágra, amelynek reneszánsza napjainkban a gondosan felújított díszítményekben nyilvánul meg.

Itt is sok az áthatás, több épületre jellemző a stílusok keveredése, az eklektika. Sokan a szecessziós stílusú épületek közé sorolják az Iparos Otthon, az „atlaszos ház” vagy a „fehér ház” épületét. Megítélésem szerint ezek eklektikusak, bár a szecessziós motívumvilág jelenléte tagadhatatlan és — mint említettem — a határvonalak nagyon nehezen húzhatóak meg, jelölhetőek ki.

Valahol a Sugárút (B-dul Traian) és a Hunyadi (str. Corvinilor) utca sarkán található ez a szép, 1906-ban épült emeletesház, alatta egy Kazinczy (Ștefan cel Mare) utcai bérház homlokzatának jellemző részlete látható.

A figyelmes járókelő ilyen „csodákat” láthat lépten-nyomon a szatmári utcákon

1909-ben épült a Kinizsi (Ioan Slavici) utcán ez a szép óvodaépület.

Nagyon változatos és gazdag az a motívumvilág, amelyből a szecessziós díszítmények készítői ihletődtek. Érdekes lenne összegyűjteni, hogy hányféle stilizált növény, virág, antropomorf vagy zoomorf forma, motívum látható a szatmárnémeti épületeken. Ez természetesen már egy újabb könyv, tanulmány lenne.

Meglepődnénk a minták és a források sokféleségén is, hiszen a számos kölcsönvett motívum mellett akadnak olyanok, amelyeket különböző korabeli kiadványok, könyvek, nyomtatványok alapján készítettek el a szatmári mesterek és olyanok is, amelyek egyéni kreációk.

Mestereket írtam, hiszen ilyen mennyiségű és változatosságú épületdíszek elkészítéséhez feltétlenül több, jól felszerelt műhelyre, mintarajzokra, öntőformákra, szakemberekre stb. volt szükség. Ők voltak azok, akik a régi szatmári lakások, középületek stb. belsejében látható stukkódíszeket is készítették, de ez már egy másik témakör.

Növényi ornamentikájú díszítés a Bercsényi (Coşbuc) utca egyik épületén.

5. Eklektika

Ha szeretnénk röviden meghatározni, hogy milyen irányzat, ízlésvilág a legjellemzőbb Szatmárnémeti építészetére, akkor az eklektika az, amelyik elsősorban szóba jöhet. A megfogalmazásnál eleve kerültem a stílus elnevezést, hiszen az eklektika nem stílus¹⁵, hanem több stíluselemből, alkotóerő híján kialakított egyveleg. Nagyon nehezen körvonalazható a karaktere, ahány épület, annyi ízlés, arányrendszer szerint alakult a különböző elemek együttese.

Természetesen itt is vannak minőségi különbségek. Az igazán sikeres, jó ízléssel, szakmai ismeretekkel kialakított homlokzatok a vegyes formanyelv ellenére is egységes összhatást mutatnak. A különböző elemek, anyagok, technikák indokolatlan halmozása, stílustöréshez, rosszabb esetben akár elgiccsesedéshez is vezethet.

Szatmár építészeti arculata, karaktere a XIX. század végén és a XX. század első évtizedeiben alakult olyanná, amilyennek ma is ismerjük. Az új negyedek, az újközpont épületegyüttese olyan épületek halmazából áll, amelyek térségünk bármelyik másik városában állhatnának anélkül, hogy meghatározó jellegű épületeivé válnának ennek vagy annak a helységnek. Ezért karakter nélküli minden új, mesterséges város, és ezért határozzák meg Szatmárnémeti hangulatát a régebbi épületek, amelyek zöme a polgárság ízlésvilágához legközelebb álló eklektika jegyében készült.

Az eklektikát a kézikönyvek régebbi korok vagy alkotók stílusai között válogató művészetként határozzák meg. Van, aki a historizmussal azonosítja, de ez helytelen, hiszen a historizmus több élesen elhatárolható irányzatra (neoromán, neogótika, neoreneszánsz) különül. Az alább bemutatott szatmári épületek homlokzatai főleg a reneszánsz, barokk, klasszicizmus, szecesszió építészetének formanyelvéből táplálkoznak.

Ha azt hisszük, hogy a szecessziós épületdíszek készítői a stílusváltáskor megrendelések nélkül maradtak, tévedünk, hiszen az eklektikának is megvan a maga, a szecessziónál lényegesen változatosabb és gazdagabb motívumvilága. Ezeket az épületeket kibővített eszköztárral, motívumokkal ugyanazok a szatmári mesterek díszíthették, akik a szecessziós homlokzatokat készítették.

¹⁵ Egy korszakra jellemző kifejezési mód.

A város céhes múltját idézi a főter és a Várdomb utca sarkán álló Csizmadiaszín épülete. Az épület 1830 körül készült, de az eklektikus, szépen tagolt, mutatós homlokzati résszel csak a XX. század elején egészítették ki, toldották meg. A patinás épületet a közelmúltban újították fel (a lenti felvétel) a Corneliu Coposu sétánynak és környékének kialakításával egyidőben.

